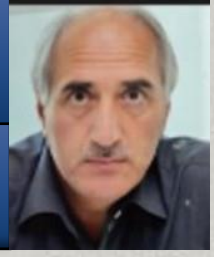

ŞİİRE DAİR AHMET HAMDİ TANPINAR

ŞABAN KUMCU

Şiir dilin özüdür, kokusudur, musiki kabiliyetidir

“Bir gün Yahya Kemal’e şu gülünç soruyu sorduklarını işittim. “Ne zaman şair olduğunuza inandınız?” Yahya Kemal hiç tereddüt etmeden; “Türkçeyi hissettiğim zaman...” Cevabını verdi. Hiçbir söz onun şiirini bu kadar iyi izah etmez. Onda dilin intuition’u (sezgisi) yüksek bir şuur haline gelmiştir. O kadar ki bazı şiirlerinde bizi sadece dilimizin dehasıyla baş başa bırakmış hissini verir. Onun sanatı, tabiatın bize bahsettiği zaruri unsurlardan başka bir süs kabul etmeyen bazı mimari üsluplar gibi çıplak bir sanattır. Çıplak bir sanat, kıymetli ve sağlam maddelerle olur. Bunun içindir ki Yahya Kemal şiire; söze mermerin sağlamlığını ve parıltısını vermekle başlar.

Yahya Kemal, eski şiirimizin hakiki mucizesidir. Çünkü bu şiirin ölümünden yarım asır sonra, eski şiirin belki de en güzel eserlerini verdi. Onun sanatı, Orphée’nin sazı gibi, bütün bir geçmiş zaman zevkini ahiretin kapılarından geriye çağırdı. Bu yeniden dirilmedir. Bunun için aramızda eskinin devamı olarak yaşayanlar onun gazellerini pek anlayamazlar. Onlar bu zevki bu kadar saf görmeye alışmış degillerdir. Yahya Kemal’in herhangi bir gazelini Nef’i veya Nail’i Kadim’in dinlemiş olmasını çok isterdim. Ancak onlar birbirlerini anlayabilirlerdi.

Bir sigara paketinin arkasında yahut bir defter sahifesinin üstünde ve yarım saat içinde bir manzumeyi bitirmekle övünenler ne sabrı ne olgunluğu anlayabilirler. ...Klişe duygu, klişe hayal, klişe ahenk onların ağızlarında kendiliklerinden birleşir. Eserlerinde bazen şiire

de tesadüf edilir. ...Halk edebiyatı ağzının son zamanlarda gördüğü ilgi, biraz da okuyucuyu çocukluğundan beri alıştığı kıymetlerin dışına çıkarması değil midir? Şöyle zahmetsizce, yarı rüya halinde, alışılmış ve güzel bulunmuş şeylerin göz önünden geçmesi...Fazlaca tembellik biraz da bencillik...

Şiir ve Rüya

Öteden beri rüyanın ikinci bir hayat olduğu söylenir. İç içe iki oda gibi, uyanık hayat ile rüya hali yan yana dururlar. Dramın kahramanı, maddeden ziyade ruh olduğu için, birinden öbürüne çok çabuk geçilir. Bir anda karanlık bir eşik atlanır. Bir başka yıldızın kendisine has düzeni altında, başka bir zaman başlar. Uyanık halden çok ayrı, oldukça yoğun, çok daha geniş imkanlar sağlayan ve son derece hızlı, tesadüflere bağlı bir hayat yaşamaya başlarız.

İnsan yapısının bu iki hali birbirini tamamlayan, aynı zamanda da birbirine zıt bir durum oluşturur. Tamamlar. Çünkü kozmik düzenin ta kendisi olan ritim ancak bu zıtlıkla mümkündür. Zıttırlar; çünkü ayrı ayrı kaynaklardan gelirler. Uyanık hayat güneşin adına söylenmiş bir kasidedir. Hareket, sezgilerimizle anladıklarımız, düşünce, mantıklı çağrışımlar, devam, yaratılış, değişme hep oradadır. Uyku ve rüya, gecenin; yani kendisini ortadan kaldırmaktan hoşlanan tamamlanmışlığın çocuklarıdır.

Unutmalar, ani hatırlamalar, sükûn, eşyaya tutunma ve maddenin uyumlu hayatına ortak olma, onun tılsımlı ikliminde (bölgesinde) mümkündür. Güneş kanımızda dolaştığı için yaşar ve hareket ederiz. Geceyi ve onun düzenini kendimizde bulduğumuz için uyuruz.

Gece bizde konuştuğu için rüya görürüz. Geniş ve ıssız gece! Sana bir anne yüzüne bakar gibi bakıyorum. Yıldızlar, hayatın mucizesi fişkırsın diye parçalanmasına razı olduğum için rüyan aydınlık ise yaratıcı düşüncendir. Sen, düşüncen gerçekleşsin diye mutlak ve sınırsız varlığını bulandırdın!

Hiç uyuyan insana dikkat ettiniz mi? Yanı başımızda olmasına rağmen bizden ne kadar uzakta ne kadar derinliktedir. Bir yokluğun katılaştırdığı bu vücudun, bu donmuş çizgilerin temelleri ölümde yüzen bu garip mimarinin daha demin etrafında dönüp dolaşan mahlukla ne alakası olabilir?

Gece, her zerresini ayrı ayrı tanıdığımız bu vücudu ele geçirmiştir. Onda her şey bir kehaneti, yani zamanla ona ait olmayan, bizimkinden çok ayrı bir ilişkiyi ortaya çıkarır. Benliği, kökü ve yaprağı birbirinin aynı bir ağaç, kozmik bir sarmaşık olmuş zamanın üç boyutunda (uzunluk, derinlik ve genişlik) yüzüyor. Onun için mazi, hal, gelecek bir hatıradır. Bizzat kendisi, binlerce varlığın, sayısız varlıkların birleşimini nabzıyla idare ediyor.

Kapısız duvarlardan geçiyor, yüksekliklerden atlıyor, imkânsız yüzeyleri kaplıyor, adını işitmediği dinlerin ayinine katılıyor, zihninde canlanan hayallerin anında hatıra olduğu bir alemde tanımadığı ölümlere ağlıyor, bilmediği lezzetlerin hasretini çekiyor, cam bir kavanozda ağlayan bir yüz, bir mercan dalında haşın ve kudretli bir Tanrı buluyor. Ağaçla kardeş, yaprak ve su ile aynı haldedir. Bildiği her şeyi unuttuğu için her şeyi kendisinde hazır buluyor.

Hakikatin büyük sırrı ve pınarı gece, benliğindeki gizli bir noktadan fişkırmış el ele, beraberce yepyeni dünyalar yaratıyorlar. Biraz evvel uyanırken kâinata yalnız kendi gözleriyle bakan bu adamın belkemiğinden, aynı soydan sayısız canlılar uyanmış, ona hareket diye, kendi geçmiş hayatlarının karışık hatıralarını kabul ettirmeye, öğretmeye çalışıyor. Yaşadığı alemde sınır ve sayı fikri yoktur.

Onun için benliği sayısızdır. Her kımıldanışında ölümün derinliğinden yeni bir şey çekiyor ve her nefes alışı ona birçok şey ifade ediyor. Kulağıyla görüyor, nabzıyla işitiyor, bilinç ve hüküm verme, akıl yürütme, yargılama yetenekleri ortadan kalktığı için, sonsuzlukla perdesiz olarak konuşuyor. Artık onun için zaman kavramı yoktur. Saniyeler bu gölgeler aleminde ebediyet (sonsuzluk) kadar uzundur.

Yahut daha iyi bir anlatımla; yaratıcısı olduğu, kapalı, tepkisiz ve edilgen bu pasif dünyada her düşünce, her hayal kendi başına bir “an”dır. Görünmeyenin, saf, katıksız, karışksız (terkibini (birleşimini) yaşar. Uyurken konuşan adamın sesi ne kadar uzaktan gelir. Belli ki artık kendisi olmayan bu ağızdan üst üste yığılmış çağlar konuşmaktadır.

“Albertine Disparue” (Albertine Kayıp) **Marcel Proust’un** “Kayıp Zamanın İzinde” serisinin altıncı kitabında **Proust**, Albertine’in uyku halinden bahsederken, şehresinin sırasıyla madeni ve hayvani devirlere ait ifadeler aldığını kaydeder. Eski tasavvufa göre ruhun yahut “vucud-u mutlak”ın aksi; “insani vasfı” devreye girmeden önce geçirdiği merhaleleri (aşamaları) tek bir uykunun dehlizinde ilerledikçe tekrarlar. Bu dikkat bazı rüyalarımızı ve çıktığımız derinlikleri bize gösterir. Rüyaların şaşırtıcı çeşitliliği...

Kiminiz gündelik hayatın sihirbazı olursunuz. Kımıldadıkça kanatlarınızın altından unutulmuş hareketler, hatırası silinmiş olaylar, geçmiş üzüntüler, tasalar, dertler birer birer canlanır. Kiminiz bir hâkimin sert çehresiyle günlerimize eğilir, benliğimizin en gizli taraflarına kadar insafsız aynasını tutar. Bize ömrümüzü yapan çirkinlikleri sayar, kadim efsanenin korkunç “Erinnyes”lerin (eski Yunan dini mitolojisinde yer altı intikam tanrıçaları) ızdırap ve azap melekleri bile sizin uyandırdığınız pişmanlık hissi kadar yırtıcı olmazlar.

.....Bütün “mit”ler rüyaların çocuğudur. Ölüm korkusu ve bizzat ölümün kendisi, onları zihnimizin tezgahında yoğurmuş

ve şekillendirmiştir. Rüya uykuya münhasır bir keyfiyet değildir. Gece gibi onu da içimizde taşıyız. Şuurun duvarında açılan bir gedikten rüyaların sırasına göre sıkıntılı zalim yahut mesut diyarına gideriz. Ayırıp, arındığımız ve bir yerde yoğunlaştırdığımız zihni işlerimiz bile bir bakıma rüyaya yakındırlar. Zihnin bazı imkânsız açık, net, belirgin anları, uyanık halde görülen bir rüyadan başka bir şey değildir. Vecd rüyadır.

.....Bazı rüyaların sonuna doğru, sevdiğimiz ölümlerin yüzlerine bakarken onları okşarken duyduğumuz -saadet, ızdırap, bin türlü karışık şey- karanlık ve garip bir duygu kadar ezici bir kader olamaz. Talihin her darbesi, içimizde ve insan ruhunda iyi veya kötü bir reaksiyon oluşturur. Vaziyete göre şekil veren bir cevap bulur. Halbuki bazı rüyalarımızdaki duygularımız bizi bir sel gibi götürür. Hiçbir karşı koyma imkanını ve düşüncesini bulamayız. Bir uçta ölüm ve azap kartalının pençesinde kıvranıp dururuz.

İnsanlar kader fikrini rüyada tanımışlardır demek, lüzumsuz bir şey olmaz. Asıl mühimi menşe-i (kaynağı) ne olursa olsun, hangi refleks ve sevk-i tabiiye (iç güdüye) hangi tutulma, kapanma veya korkuya -ölüm korkusu, kaybetmek korkusu, günah ve pişmanlık hissi-dayanırsa dayansın, bu hislerin tek bir temde kalmaması daima birbiriyle karışmasıdır. Merhamet, şefkat, sevinç, acı, keder birbirine halkalanmış kıvrılan yılanlar gibi birbiriyle beraber canlanırlar. Onun içindir ki saf bir his yerine, karışık ve çok yoğun ruh haleti (hali) demek daha doğru olur.

Şiirin, güzel sanatlar arasında garip bir talihi vardır. Örgüsünü veren malzeme “yani dil” itibariyle hemen herkes için olan bu sanat, yine de sınırları en dar olan bir sanattır. Ortadan üstün bir zekâ için, **bir resim bir heykel**, ilk bakışta yakalanan, lezzetine az çok erilen bir şeydir. **Mimarî** eserleri de böyledir. Her cinsten her milletten insan, yetiştirme şartları derecesinde onunla ilk karşılaşışında zevk alır, beğenir, sever yahut reddeder. Anlaşılması için az çok özel bir bilgiye muhtaç olan **musikî** bile

hiç olmazsa bir medeniyetin zevk çerçevesi içinde, dinleme yeteneğinden başka bir araca ihtiyaç duyulmadan tadılır.

Bu sanatların her biri, milliyetlerin sınırlarının üstünde, bütün insanlık için eşit olan özel dilleri kullanan sanatlardır. Hatta işi bu kadar karıştırmadan söyleyebiliriz; görmek ve duymak onları tutmak için yeterlidir. Şiir dışındaki **söz sanatları** da böyledir. Yazıldıkları dillerden başka dillere çevirmek mümkündür. Bir Balzac veya Zola Türkçe’de, Çince’de, Çekçe’de, tercümenin başarısı oranında artan bir zevkle daima okunabilir.

Yazımın özel kısımları kaybolduysa bile bu eserlerde asıl üslubu yapan muhteva (içerik) ortadadır. Olaylar, psikolojik gelişmeler, dramatik vaziyetler, sosyal şartlarla insanın karşılaşması ve kader fikri, şu veya bu şekilde kaybolmaz. Dilin neşesini, toplumun dikkatini oluşturan ince anlamlı **zarif sözler, nükteler ve şakaların** bazı fedakarlıklarla karşılığı bulunabilir.

Yalnız şiir... Yazıldığı dilin malıdır. O dilde, ancak okumak şartıyla bulunabilecek güzellikler vardır. Çünkü şiir dilin özüdür., kokusudur, lezzetidir, musiki kabiliyetidir. Veya bunlardan doğan hususi bir şekildir. Hepsinin birden doğurduğu özel ve canlı bir şekildir ki aynı dilde bile başka bir suretle tekrar edildiğinde kendisi olmaktan çıkar. Çünkü mısra dediğimiz şey, deniz köpüğü gibi, göğün maviliği gibi kendi hazinelerinden seyredildikçe mevcut ve güzel olan şeylerdir. Deniz köpüğünü dalgaların ucundan toplamaya kalkınız, avucumuzda birkaç damla tuzlu su kalır.

Fakat dalgaların üstünde, çalkantıların mucizesi tacı ve süsü oldukça o, size Afrodit’i düşündürür. Su perilerinin çıplak oyunlarını hatırlatır. **Kainatınızı bir yığın hayalle doldurur.** Evet ne göklerin maviliği ne denizlerin köpüğü yakalanmaz fakat oldukları yerde kadir Allah’ı ve aşk mabudesini çağrıştırırlar. **Şiir yazıldığı dilin içindedir.** Tercüme ile sevilen şair hemen hemen yoktur. Yahut şiiri için değil, düşüncesi için sevilir. Meğerki, çok büyük bir yeteneğin, bir dehanın

eline geçsin... **Hayyam**'ın İngilizce'de Fitzgerald'ı, Türkçe'de **Yahya Kemal**'i bulması gibi mesut bir tesadüf olsun. Fakat bu cins tercümelere de çeviri demek pek mümkün olmaz.

Verlaine ve Mallarme'in Almanca'ya Stefan George tarafından, **Valéry**'nin yine aynı dile Rilke tarafından yapılan tercümeleri cinsinden eserler, Rönesans devrinde şahsi eser kabul edilirdi. Böyle az çok eşit dehaların birbirini bulması bir tarafa bırakılırsa, bir şiirin kendi şekli dışına nakli imkansızdır. Veya şu kadar ki şiir gittikten sonra elde kalanı yani his küllerini, hayal işlerini ve düşünce benzerlerini, kısacası Valéry'nin tabiriyle bayram ve şehrayin artıklarını sevelim.

Şiir hikayedeki Melami dervişine benzer. Ateşe atılınca derviş sır olur, yalnız tacı ile hırkası kalır. Onun içindir ki şairlerin kendi zamanlarında vatanlarının dışına çıkıp şöhret kazanmaları, dünyaca tanınmaları, resim, mimari, musiki, roman ve tiyatro gibi eserler vermeleri güçtür. Bir roman tek bir tercümeyle on beş günde sahibini tanıtır. Yeryüzünde kurulan sanat pazarında birkaç senelik bir didinme, iki üç sergi veya yarışma bir ressamı, bir heykeltıraşı, bir mimarı milletlerarası bir şöhret yapar. Fakat bir şairin bu şöhreti kazanması imkansızdır.

Bazı şairler yaşadıkları devirlerde kendi dillerinin sınırlarını aşmışsa, bunun kerameti yazdıkları dilin tanınmasındandır. Mesela asrımızda Rilke, Valéry, **T.S. Eliot** için olduğu gibi, iyi yetişmiş her Avrupalının, Fransızca, İngilizce ve Almanca'dan hiç olmazsa ikisini bildiği için, şöhretlerinin sağlam temeller üzerinde yükselmesi mümkün olmuştur. Valéry'nin İngilizce yazılmış bir kitabı vardı. Rilke, Fransızca "çok özel şivesi ve edası olan" şiirler yazardı. Eliot, her iki dili bilirdi. Her üçünün vatandaşları seçkin tabakadandı ve bu dillerin bütün güzelliklerine sahiptiler. Onun içindir ki bu şairlerin eserleri her tarafta bütün lezzetlerine varılarak okunuyordu.

Gerçek şu ki entelektüel Avrupalılar, on altıncı hatta on beşinci asırlardan beri tek aile gibi yaşamaya alıştıkları için şiirde kolayca

dünya ölçüsünde şöhret kurulabiliyordu. O dokuzuncu yüzyılın başında Byron, Goethe ve Hugo'nun şöhret olmalarının sebebi de budur. Eskiden bizde de böyleydi. Müslüman şark entelektüelleri ve sanatkarları bir aile olarak yaşarlardı.

Arapça, Farsça bizim lehçede ve Çağatayca'da Türkçe sanat ve fikir dünyasının temeliydiler. Ben Musul'da bir medresede Fuzuli Divanı ile Cezmi Okutularak Türkçe öğretildiğini gördüm. Onun için eski medeniyetin müşterek malı olan şöhretlerimiz vardı. Bu düşüncelerden sonra **şiirin yalnızca milli bir sanat olduğunu tekrar etmeye gerek var mıdır? Belki bir bakıma tek milli sanat şiirdir.**

Diğerlerinin hepsinde, milli karakterin hakiki şahsiyeti meydana getirdiği söylenmese bile evrensel bir tarafı vardır. O kadar ki onların milletlerarası bir pazarı bir mücadele alanı vardır. Bütün on dokuzuncu asır boyunca hatta bugün bile Paris, Bir çeşit sanat merkezi olarak tanınır. Bütün musiki zaferleri oradan yayıldı. Bütün resim ve heykel şöhretleri orada kuruldu. Birçok milletlerin romancıları gerçek şöhretlerini, hiç olmazsa kendi dillerinin dışındaki şöhretlerini Fransızcaya tercümeden sonra tattılar. Buna karşılık yaşadığı memleketin dışında şöhretini yapan tek şair yoktur. Hiçbir millet, büyük bir şairini başka bir milletin yardımıyla tanımamıştır. Şiirde şöhret yerinde teşekkül eder.

Şiir bir iç kale sanatıdır. Çünkü dil, araç olarak değil malzeme ve nesir olarak kullanıldığı zaman milletin iç kalesidir. Böyle alınınca, bir milletin insanının, tarihinin, kültürünün ta kendisidir. Köpüğüdür, çiçeğidir, tacıdır. Onunla yapılan sanat bir iç kale sanatı olur. Zaferlerini yavaş yavaş oradan yapar. Şairin Roma'sı kartallarını zamanla surlarının dışına çıkarır. Böyle bir sanatta dünya ölçüsünü nasıl arayacağız? Dışarıdan hiçbir yardım bekleyemeyeceğimize göre bu dünya ölçüsü dediğimiz değer hükmünü nasıl veririz? Elbette ki kendi içimizde ve toplumun vicdanında...

Zaten dünya ölçüsü nedir? Milletler arasında gününde teşekkül eden şöhretlerin ne olduğunu az çok biliyoruz. Şöhretin dünya çapında dahi olsa her zaman hakiki bir değeri karşılaması bir tesadüf işidir. Her sanatın tarihi buna bir yığın misal verir. Bugün modern duyuş tarzının babası sanılan şiir, musiki, heykel, resim, roman hepsinde az çok hissesi olan ve modern insanı getirdiği duyuş tarzıyla adeta yoğuran Baudelaire, hakiki şöhret hakkını ölümünden ancak otuz, kırk yıl sonra alabildi. Bugün bütün Avrupa **Hölderlin**'i Almancanın en büyük şairlerinden biri olarak tanıyor. Halbuki Almanya, onun ölümünün farkında bile olmamıştı. Şimdiyse Hölderlin, insaniyetin en büyük yıldızları arasında parlıyor.

Balzac gibi şuurlu ve dikkatli bir deha, insanlığı günün birinde tam olarak kendisinde bulan ve bize veren adam; Beethoven gibi emsalsiz bir dehanın farkında bile olmaz. Rossini'nin peşindedir. Romanlarında onu metheder. **Wagner**, sanat bahislerinde o kadar anlayışlı olan devrinin yarısına geldiği zaman **Baudelaire** gibi birkaç istisnai zekadan, eşit dehadan başka kendisini anlayan adam bulamaz.

Bavyera Kralı İkinci. Ludwig, biraz da Wagner uğrunda biraz para harcadığı için tahtından olur. Bugün insanlığın yarısı Wagner'in başına yemin ediyor, bütünü de Beethoven diyor. Daha garibi **Beethoven**'i zamanında beğenmeyenler, Beethoven'de en iyi devamını bulan şeyler adına onu beğenmiyorlardı.

Daha misal mi istersiniz? Yığınlarca... **Cézanne** gibi bundan böyle resmin babası olacak bir adamın, sanatının ve eserinin savunması, tıpkı Dreyfus gibi Zola'nın sırtına yüklenir. O halde şöhret bazen bizi aldatır. Dünya ölçüsü bazen geçici bir sıtma oluyor. Fırtına geçince şöhretler cetveli yeni baştan kuruluyor demektir. Bu hesapta aldanmayanlar kimlerdir? Elbette geleceği sezenler ve değişmez kıymetler cetvelini nefislerinde tam olarak bulanlar... Yani anlayışlarıyla, hükümlerinin

sağlamlığıyla, tesadüften, geçici olandan ve modadan geleni kendi içlerinde olsun yıkanlar...

Bugünün şöhreti, çok defa yalnız bugünün şöhreti olur. Yarına içi boş bir addan başka bir şey bırakmaz. Bazen de şaşırmaz. **Byron'da Goethe'de da Vinci'de, Michel Ange'da** olduğu gibi. Bazen öyle yanılır ki gelmiş geçmiş bütün şairlerin en büyüğü olan Shakespeare'de olduğu gibi iki asır farkına varmaz. Bugünün **Shakespeare**'in unutulduğu devirlerden farkı, tenkidin daha uyanık olmaya çalışması, değişmez veya zaruri değerler üzerinde duran insanların çok olmamasındandır.

Evet, her sanatın kendisine özel, her türlü ayrılıkların üstünde hüküm süren bir asli kıymetler silsilesi vardır. Asıl dünya ölçüsü, her sanat için zaten eşit olmayan şartlar içinde tanınmadan ziyade bu değerlerde aranmalıdır.

Bu şiir gerçekten şiir mi? Gündelik hayatta kullandığımız sözü, o piyasa ve karışık pazarlar akçesini saf bir sanat malzemesi haline getirmiş mi? Ondan ayrı bir teşekkül yaratmış mı? Bu şekil gelişmenin zincirinde yeni bir halka mıdır? Bize bir ufuk açıyor mu? O şair gelmeseydi toplumumuzda bir şeyler eksik olur muydu? Peyzajımızı, insanımızı, tarihimizi, kendi kalbimizi ondan sonra tanıdığımız gibi tanır mıydık...?

Devam edecek